

PIETER DE MAETS, STADSBOWMEESTER-ONDERNEMER

(IEPER,...../ + 1318)

De geschiedenis van de stad Ieper is nauw verbonden met de ontwikkeling van de Vlaamse lakennijverheid en niet zonder reden. Deze industrie lag immers aan de basis van de explosieve groei van de stad vanaf 1150 tot ver in de 13e eeuw.

Men gaat echter te gemakkelijk voorbij aan het feit dat deze evolutie met een aantal zeer normale neven-effecten gepaard ging o.m. een jaarlijks akkres aan woon- en werkhuizen, op bepaalde tijdstippen aangevuld met de oprichting van grotere complexen zoals openbare en godsdienstige gebouwen. En daarbij stelt men nog vast dat de meest gebruikte materialen zoals hout, kalk, hardsteen en zandsteen moesten betrokken worden uit een gebied met een straal van ruim 100 km. Zelfs de levering van baksteen, een produkt van eigen bodem, gebeurde slechts kontraktueel en op termijn.

Al deze elementen wijzen er op dat integratie in de bouwindustrie een bepaald kapitaal vergde zowel voor het investeren in gereedschappen als voor het aanleggen van een voorraad, zodat de werkzaamheden een vlot verloop zouden kennen. Het bouwvak kon dus — in gunstige omstandigheden — dienen als bron voor het verwerven van rijkdom om vervolgens een hogere sociale status te ambiëren.

Laten we deze vaststelling toetsen aan de situatie van een Ieperse bouwmeester op het einde van de 13e eeuw, bouwmeester genaamd «maistre Pierre le Machon» of in het mnl. «meestre Pieter de Maets».

Meester Pieter zoon van «maistre Danin le Machon» wordt vernoemd in een chirograaf gedateerd 5 januari 1279 ns. als schuldeiser van Jan van Caninghem, poorter van Ieper, voor een bedrag van 90 lb. art.¹. Op 22 november 1281 koopt dezelfde meester Pieter 110.000 tegels aan Willem Coppin van Woumen². Bij deze vermeldingen moet vooral aandacht besteed worden aan de kwalifikatie «meester». Pieter zoon van «maistre Danin le Machon» is ons immers reeds bekend uit oudere dokumenten. In 1272 koopt hij aan Herewaine 12.000 bakstenen te leveren binnen een termijn van zes weken³ en in 1276 erkent hij 3 lb. 5 s. art. schuldig te zijn aan Pieter de Zoutere⁴. In beide gevallen wordt Pieters naam niet voorzien van het epitheton «meester», hoewel hij toch zelfstandig optrad.

Er was dus iets meer nodig dan het eigenhandig aanschaffen van bouwmaterialen om «meester» genoemd te worden. De titel «meester» inkludeert de term «meester van de wercke» of in het latijn «magister operis»⁵. In 1287 worden de bouwmeesters van de Halle te Ieper genoemd «maistres de l'ovraise de la

1. Brussel, Kon. Bibliotheek, fonds Merghelynck, hs. 90, dl 2, blz. 374.

2. G. DES MAREZ, *Le droit privé à Ypres*, blz. 205-206 (Braine-L'Alleud, 1927. Overdruk uit «Bulletin des la Commission royale des Anciennes Lois et Ordonnances de la Belgique», XII, 1927).

3. Brussel, K.B., fds Mergh., hs. 90, II, blz. 373 : chirograaf van 2 nov. 1272.

4. Ibidem, blz. 374 : chirograaf van 19 maart 1276 ns.

5. A.L.J. VAN DE WALLE, *Het bouwbedrijf in de Lage Landen tijdens de Middeleeuwen*, blz. 11-12 (Antwerpen, 1959) ; D.K. KNOOP-G.P. JONES, *The mediaeval mason. An economic history of English stone building in the later Middle Ages and early Modern Times*, blz. 20-21 (Manchester, 1949).

Hale»⁶. Deze meester is in staat de leiding van een bouwwerf waar te nemen ; hij kan een bouwontwerp in tekening omzetten of volgens de toenmalige terminologie «het bewerp» maken⁷. Verwijzingen naar een dergelijk «bewerp» zijn niet uitermate talrijk in de Ieperse dokumenten. In 1391 wordt de stadsmeeester Jan Oudervader met zijn gezellen vergoed «omme den tor te bewerpen buten ende binnen also verre als hij nu es beworpen, die staet bachten Fremeneurs»⁸. Soms wordt deze «meester van de wercke» ook «meester van de loge» of loodsmeeester genoemd, omdat arbeiders en gereedschap in een loods waren ondergebracht, waarvan hij de leiding had⁹.

Het verkrijgen van dit meesterschap is meestal het gevolg van een aantal jaren praktische ervaring op een bouwwerf, soms zelfs in een steengroeve¹⁰. Nu was het vinden van een loods of werf geen probleem voor Pieter de Maets. Zowel zijn vader Daniël¹¹ als

6. G. DES MAREZ & E. DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*, I, blz. 86 (Brussel, 1909-1913, 2 dln. Voortaan afgekort tot *Comptes*).

7. A.L.J. VAN DE WALLE, *o.c.*, blz. 18 ; D. KNOOP & G.P. JONES, *o.c.*, blz. 20-21.

8. K.B., fds Mergh., hs. 32, Iibis, blz. 27.

9. F. VAN TYGHEM, *Op- en om de middeleeuwse bouwwerf*, I, blz. 181 (Brussel, 1966, 2 dln. Verh. Kon. Vl. Acad., kl. Sch. Kunsten, 19).

10. A.L.J. VAN DE WALLE, *o.c.*, blz. 16-18 ; D. KNOOP & G.P. JONES, *occ.*, blz. 74-77. Pieter de Maets had ook een dergelijke knaap in zijn bouwloods nl. Jehan le Clerc. In 1321 zal deze aan de stad Ieper bouwmaterialen leveren (*Comptes*, I, blz. 217).

11. Pieter de Maets' vader wordt alleen vernoemd als «maistre Danin le Machon» (cfr noten 1 en 3). Onze veronderstelling is gebaseerd op de kwalifikatie «maistre» en op het feit dat tijdens de Middeleeuwen verschillende generaties van een familie in hetzelfde ambacht ingekapseld waren.

zijn oom (?) Michiel de Maets worden als meester-metser vernoemd¹². Wanneer rond 1274 zijn vader stierf¹³, dan kan Pieter eventueel overschakelen naar de loods van meester Michiel of in een vreemde loods gaan werken. Deze laatste veronderstelling is niet zo vreemd, gezien de arbeiders in de middeleeuwse bouwnijverheid uiterst mobiel waren¹⁴.

Deze meester Pieter de Maets komt in 1297 voor op de loonlijst van de stad Ieper. Hij krijgt een jaarlijkse vergoeding van 20 lb.par. en een zomer- en winterkledij¹⁵. Hij zal deze functie uitoefenen tot aan zijn dood in 1318¹⁶.

Zijn inschakeling bij het stadspersoneel hoeft geen verwondering te wekken. Er zijn diverse redenen waarom de steden deskundige meesters aantrekken. Een van de meest voor de hand liggende was het toezicht op de arbeiders en de controle op de uit te voeren werken¹⁷. Maar — zoals we verder zullen zien

12. Tussen 1270 en 1276 wordt meester Michiel regelmatig vernoemd in associatie met de meester-metser Michiel van Pitthem (K.B., fds Mergh. hs. 90, II, blz. 373, 374).

13. Vermelding van de kinderen van wijlen meester Daniel de Maets (Ibidem, II, blz. 374).

14. A.L.J. VAN DE WALLE, *o.c.*, blz. 12-14 ; D. KNOOP & G.P. JONES, *o.c.*, blz. 147-150.

15. *Comptes*, I, blz. 125.

16. *Ibidem*, I, blz. 159, 183, 210, 284, 307, 337, 376, 571 ; II, blz. 43.

17. A.L.J. VAN DE WALLE, *o.c.*, blz. 27-31. D. KNOOP & G.P. JONES, *o.c.*, blz. 21 geeft een ruim beeld van de activiteit van een dergelijke meester : naast een technische en financiële verantwoordelijkheid was «his chief business, no doubt, to determine the number of workmen and the quantity of kind of materials necessary to make the plans, decide the order of operations and what individuals or groups, should carry them out».

— waren er nog andere soms dwingendere redenen. Ook van de kant van de meester gezien, was deze situatie niet ongunstig.

Het is een louter toeval dat meester Pieter in 1297 voor de eerste maal op de loonlijst vernoemd wordt. Deze lijst «*li paiement fait à cheaus ki prenent salaire de la vile*» is de oudste bewaarde. Er bestaan daarentegen sterke aanwijzingen dat hij wellicht reeds vroeger deze functie heeft waargenomen. Tussen 1285 en 1287 werd het westelijk gedeelte van de zuidervleugel van de Halle opgetrokken. De uitvoering stond onder de leiding van de «*maistres de l'ovraise de la Hale*». Dit werk schijnt niet «en taske» of in aanbesteding te zijn uitgegeven. De stad, als bouwheer, stelde zelf de arbeiders aan. Welnu tussen december 1285 en april 1287 levert «*maistre Pirron le Machon*» 325.000 bakstenen, daarnaast nog 40.000 grote en 20.000 kleine bakstenen, zand en ander hardsteen, terwijl hij in december 1285 instaat voor het transport van een omvangrijke lading hout, aangekocht door Jehan de Crumbeke¹⁸. Deze leveringen — zelfs als zou hij dan de functie van stadsbouwmeester hebben waargenomen — zijn volledig normaal en bewijzen indirect dat hij bij de bouw van de vleugel betrokken was¹⁹. Méér, hij is de enige leverancier, die de benaming «meester» draagt. Waarschijnlijk was een van zijn taken te zorgen dat de werken geen vertraging ondergingen wegens gebrek aan materiaal. De capaciteit van de lokale steenbakkerijen o.m. deze van Colin Harewin aliter Nicolon Herewene, die een «*four hours de le porte dou Bure*»²⁰ had, was onvoldoende zodat naar andere

18. *Comptes*, I, blz. 90, 91, 93.

19. A.L.J. VAN DE WALLE, *o.c.*, blz. 27 ; D. KNOOP & G.P. JONES, *o.c.*, blz. 100-104.

20. *Comptes*, I, blz. 88.

steenovens moest uitgekeken worden o.m. in de omgeving van Diksmuide²¹, waar meester Pieter eveneens bekend was zoals blijkt uit een tweetal kontrakten uit 1281 en 1283²².

Het is echter slechts vanaf 1304 — datum waarop we over een doorlopende reeks jaarrekeningen beschikken — dat wij een redelijk beeld van Pieter de Maets' activiteit krijgen.

De openbare werken van de stad Ieper tussen 1304 en 1318 vertonen een duidelijk patroon, waarvan de lijnen gedomineerd worden door de gevoerde politiek. Er zijn hoofdzakelijk twee belangstellingssferen : de waterwegen en de verdedigingswerken. Om louter politieke motieven komt de vesting Ieper slechts op de tweede plaats.

Vanaf 1304 vertoont de Ieperse magistraat een permanente bezorgdheid voor de verbinding over water met Nieuwpoort en Brugge. De belangstelling voor Brugge was duidelijk gegroeid in het laatste kwart van de 13e eeuw. Vanaf 1277 werd Brugge direkt met Italië verbonden. De vestiging van Italiaanse handelshuizen aldaar versterkte nog de centrale positie van Brugge niet alleen t.o.v. het onmiddellijke hinterland, maar ook t.o.v. de omliggende landen zoals Engeland, Holland, de Hanzesteden en zelfs Frankrijk²³. Brugse handelaars brachten o.m. wol uit Enge-

21. *Ibidem*, I, blz. 89.

22. Cfr. noot 2 ; K.B., fds Mergh., hs : 90, II, blz. 375 : chirograaf van 14 april 1284.

23. J.A. VAN HOUTTE, *The rise and decline of the market of Bruges*, in *Essays on medieval and early modern economy and society*, blz. 254-255 (Leuven, 1977) ; H. VAN WERVEKE, *De opbloei van handel en nijverheid*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, II, blz. 435-439 (Antwerpen-Utrecht, 1949-58, 12 dln).

land²⁴, wede en wijn uit Frankrijk²⁵, hout uit de Baltische steden²⁶ naar Ieper en namen als retoervracht de produkten van Noord-Frankrijk nl. granen, hardsteen en kalk²⁷. Deze bulkgoederen konden slechts over water economisch vervoerd worden. Nieuwpoort zelf was Iepers natuurlijke haven, maar zou in de loop van de 14e eeuw veel aan betekenis t.o.v. Brugge verliezen, mede door het teloorgaan van Iepers aktieve handel²⁸.

De waterweg, die Ieper met Brugge over Nieuwpoort verbond, was de Ieperleet. Reeds in het midden van de 13e eeuw moesten bepaalde delen gekanaliseerd worden. Vanaf het fort van Knokke tot Nieuwpoort zelf werd gebruik gemaakt van de IJzer. Te Nieuwpoort was er de Nieuwendamme-

24. G. ESPINAS & H. PIRENNE, *Recueil de documents relatifs à l'histoire drapière en Flandre. Première partie. Des origines à l'époque bourguignonne*, III, blz. 708-709 n° 872 (Brussel, 1906-1924, 4 dln).

25. *Comptes*, I, blz. 436.

26. Hout uit het Noorden aangevoerd over Dordrecht naar Brugge (*Ibidem*, I, blz. 77, 78, 82; A.J. VAN DE WALLE, o.c., blz. 47; over de funktie van Dordrecht in de internationale handel, zie H. VAN WERVEKE, De opbloei van handel en nijverheid, in *Alg. Gesch. Nederl.*, II, blz. 439).

27. H. PIRENNE, Les «overdrages» et les «portes d'eau» en Flandre au XIIIe siècle, à propos d'une charte inédite provenant des Archives de la ville d'Ypres, in *Histoire économique de l'Occident Médiéval*, blz. 549 (Brugge, 1951); R. BLANCHARD, *La Flandre. Etude géographique de la plaine flamande en France, Belgique et Hollande*, blz. 161 (Dunkerque, 1906).

28. O. MUS, Het aandeel van de Ieperlingen in de Engelse wolexport, 1280-1320, in *Economische Geschiedenis van België. Behandeling van de bronnen en problematiek*. Handelingen van het Colloquium te Brussel 17-19 nov. 1971, blz. 233-259 (Brussel, 1972); M. DE LAET, De Vlaamse aktieve handel op Engeland in de eerste helft van de 14e eeuw aan de hand van de Customs Accounts, in *Ibidem*, blz. 231.

overdracht²⁹, die de IJzer opnieuw met de Ieperleet verbond om over Beerst, Snaaskerke, Oudenburg, Jabbeke, Scheepsdale Brugge te bereiken³⁰. Deze waterweg, die een regelmatig onderhoud vergde, was — wegens de moeilijkheden en de oorlogen uit het laatste decennium van de 13e eeuw in Vlaanderen — door de stad Ieper verwaarloosd. Na de slag van 1302, waardoor een onmiddellijke Franse bedreiging voor Vlaanderen afgewend was, trachtte men hieraan te verhelpen³¹. Het herstel zal in drie fazen verlopen.

Tijdens de eerste fase komt het uitdiepen en reinigen van de Ieperleet op het traject Brugge-Nieuwpoort aan de beurt. Meester Pieter onderneemt verscheidene reizen naar Brugge en Nieuwpoort «pour le besoigne de la wateringhe» in mei-juli 1304 en in juli 1305³². De werken moeten reeds in 1304 beëindigd zijn, want in juli 1304 wordt onder zijn leiding de «leet» opgemeten ten einde de kostprijs

29. Nieuwendamme wordt voor de eerste maal in 1167 vermeld (E. DE COUSSEMAKER, Documents relatifs à la Flandre Maritime, extraits du cartulaire de l'abbaye de Watten, in *Annales du Comité Flamand de France*, V (1859-60), blz. 352. Een 15e eeuwse kaart van Nieuwendamme wordt bewaard te Brussel, Alg. Rijksarchief, fds Kaarten en Plans, handschriftelijke inventaris n° 6059. Deze kaart werd uitgegeven door K. LOPPENS, Sluizen en vaarten van Nieuwpoort in de XVe eeuw (Aantekeningen bij een oud plan), in *Bie-korf*, XLIV (1938), blz. 125-132.

30. E. VAN DEN BUSSCHE, L'Yperleet, in *La Flandre*, 1882, blz. 179-183; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des Archives de la ville de Bruges. Table Analytique*, blz. 454-455 (Brugge, 1885).

31. R. BLANCHARD, *o.c.*, blz. 451-452.

32. *Comptes*, I, blz. 161, 193. Het is niet eigenaardig dat deze stadsmeesters bij waterbouwwerken betrokken worden. St. Omer had een meester gespecialiseerd in waterbouwkunde (A.L.J. VAN DE WALLE, *o.c.*, blz. 16, 30).

van de werken te bepalen³³. Aan Nieuwendamme zal eerst in 1309 de nodige aandacht besteed worden³⁴.

Het hoofdaccent van de tweede faze ligt op de vier overdrachten in de onmiddellijke nabijheid van de stad. Deze overdrachten bestonden uit dammen met aan weerszijden een helling in rondhout bestreken met klei. Langs deze helling werden de scheepjes opgetrokken of neergelaten met een windas. Op deze manier werd een verval van meer dan 20 m. overbrugd. Deze overdrachten beheersten de toegang van de scheepvaart tot in het centrum van de stad³⁵ en men begrijpt de aandacht die de Ieperse magistraat hieraan besteedde. Tijdens meerdere jaarlijkse inspektietochten moesten de stadsmeesters in aanwezigheid van één of meerdere schepenen uitmaken of herstellingen nodig waren³⁶. In 1309 wordt één dezer overdrachten grondig vernieuwd. Het metselwerk hierbij uitgevoerd is het eerste ons bekende belangrijke werk door meester Pieter de Maets in dienst van de stad uitgevoerd. Zijn aandeel in deze nieuwe overdracht bedraagt in arbeid en materiaal 846 lb.p.

33. *Comptes*, I, blz. 167 : «pour le coust, despens et service des vallès qui mesurèrent le leet».

34. *Ibidem*, I, blz. 271, 272, 277, 279 : een belangrijke vergadering wordt te Nieuwpoort gehouden, die drie dagen in beslag zal nemen en waarbij twee schepenen, de scholaster van Cassel en de twee stadsmeesters aanwezig waren. Kort daarop wordt een jaarlijkse vergoeding aan de sluismeester van Nieuwendamme ingeschreven (*Ibidem*, I, blz. 434).

35. L. DESCHAMPS DE PAS, Ce que c'était un overdracht, in *Annales Com. Flamand de France*, VI (1861-62), blz. 210-222 met een reproductie van een 16e eeuwse tekening van de vier Ieperse overdrachten ; H. PIRENNE, Les «overdraghés»..., in *Hist. Econ. Occid. Médiéval*, blz. 542-550.

36. *Comptes*, I, blz. 190, 222, 225, 256, 355, 529.

of circa 50 % van de totale kostprijs nl. 1715 lb.p.³⁷. Tot op dat ogenblik had meester Pieters taak hoofdzakelijk bestaan in toezicht, controle en levering van — zij het soms aanzienlijke hoeveelheden zoals in 1305-6 voor allerlei kleinere en grotere werken binnen de stadsmuren — hout, latten, bakstenen, kalk, hardsteen, zandsteen e.d.³⁸. In 1313 verbreedde hij bv. de Gentstraat om er de «Oude Cleermaerct» te lokaliseren en verhoogde het niveau van de D'Hondtstraat om de toegang tot deze nieuwe markt te vergemakkelijken³⁹. In het kader van deze tweede fase, eveneens in 1313, moeten de beschoeiingen van de Ieperleet buiten de Boezingepoort en in de omgeving van de Brienkerk gesitueerd worden⁴⁰.

Uiteindelijk, in de derde fase, komt dan de verdere kanalisering van de Ieperleet op het traject Boezinge (Steenstrate) en Noordschote. Dit gedeelte wordt in de eigentijdse documenten de «zijlinc» genoemd⁴¹.

37. *Ibidem*, I, blz. 290-293 : «Item à maistre Piere le Machon pour le maziere al overdrach qu'il fist en taske : 182 d. d'or, valent 627 lb. 18 s. à 69 s.» ; «Item à maistre Pierre d'estoffes et plusieurs cozes 200 lb.».

38. Tijdens het boekjaar 1305/6 ; «Item à maistre Piere le Machon pour bos, pour ais, pour pieres et pour autres estoffes des pons del Preet et del Elverdincstrate, le huis delle halle desous la vaute et des esclus dou vivier et des statboem et dou broethuus et delle Kemble, 193 lb.» (*Comptes*, I, blz. 212) ; «Item à maistre Piere le Machon pour bos, pour grés et pour plusieurs autres estoffes, 285 lb. 16 s.» (*Ibidem*, blz. 213) ; tijdens het boekjaar 1306/7 voor 713 lb. 14 s. aan materiaal (*Comptes*, I, blz. 237) tijdens 1307/8 voor 516 lb. (*Ibidem*, I, blz. 262).

39. *Comptes*, I, blz. 428-430. De nieuwe naam «Oude Cleermaerct» gegeven aan deze «nouvel marchiet» was reeds in 1325 ingeburgerd (*Ibidem*, II, blz. 634).

40. *Ibidem*, I, blz. 430.

41. E. VAN DEN BUSSCHE, l'Yperleet, in *La Flandre*, 1882, blz. 183 ; R. BLANCHARD, o.c., blz. 452 ; *Comptes*, I, blz. 444 : «Ch'est le quantité et le pris delle terre, que la ville d'Ypre a fait prendre pour le zilinc nouvel delà le Steenstrate».

Reeds vanaf 1310 worden onderhandelingen gevoerd tussen de stad, de abdis van Mesen in naam van de bewoners van Noord- en Zuidschote, en de graaf van Vlaanderen⁴². In 1311 volgt dan de toelating van de graaf⁴³ en meester Pieter begint in 1312 met het plaatsen van 53 grote en 33 kleine paalstenen⁴⁴. Toch blijft er een grote animositeit heersen vanwege de bewoners van de aanpalende gronden. In december 1312 wordt een aanval gedaan op de delvers⁴⁵ en in 1313 moet de graaf een kommissie aanstellen om de bestaande moeilijkheden te beslechten⁴⁶. Eerst in 1315 kan het uitgedolven terrein opgemeten worden⁴⁷. Bij deze waterbouwwerken, zoals bij de vorige, hield meester Pieter alleen toezicht tijdens en na het beëindigen van het werk⁴⁸.

Het tweede luik van het stedelijk openbaar beleid nl. de verdedigingswerken waren voor de bouwmeester veel belangrijker.

42. *Ibidem*, I, blz. 311 (7 maart 1310).

43. I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant au archives de la ville d'Ypres*, I, nrs 293-294 (Brugge, 1853-1868, 7 dln).

44. *Comptes*, I, blz. 438-439.

45. «Pour les cous fais à Boesinghes à la maison Franchois Belle, quant li abbés de Warneston fu avoec l'avoey pour oir l'enqueste de cheaus de Scotés, qui avoient fait l'outrange as foueurs de le riolo» (*Comptes*, I, blz. 440).

46. I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire...*, I, nrs 306, 309, 310.

47. *Comptes*, I, blz. 534-535 (oogst 1315). Volgens de vergoedingen voor de onteigeningen besloeg het uitgedolven terrein een oppervlakte van circa 25 gemeten of \pm 12 ha. (*Ibidem*, I, blz. 442, 443, 446).

48. De controle-functie der stadsmeesters wordt duidelijk aangegeven in volgende post: «Pour les cous et les frais fais par eschevins pour 1 journée avoec les maistres delle ville, les clers, le lantmettre et pour les maistres, les lantmettres et Danin, qui i demourèrent toute le semaine» (28 oct. 1312) (*Comptes*, I, blz. 439).

Dat het herstel van de vesting Ieper zo lang op zich liet wachten is te wijten aan de cruciale momenten, die Vlaanderen in het begin van de 14e eeuw doormaakte. Volgens de bepalingen van het verdrag van Athis-sur-Orge (23 juni 1305) moest de vesting Ieper gesloopt worden⁴⁹. Er kwam een begrijpelijke oppositie tegen deze verplichting. Onderhandelingen resulteerden in een regelmatig opschorten ervan tussen 1309 en 1313⁵⁰. Eerst op de beruchte vergadering te Arras op 22 juli 1313 kreeg de stad Ieper bevel met de ontmanteling te starten op 11 november daaropvolgende⁵¹. Deze arrogante houding van de Fransen deed de spanning in Vlaanderen aanzienlijk stijgen in het voorjaar van 1314 met het gevolg dat de koninklijke ambtenaren uit Cassel en Kortrijk werden verdreven. Deze kritieke situatie werd grotendeels afgezwakt door het afsterven van Filips de Schone op 29 november 1314⁵². Van de gewijzigde atmosfeer hadden de Ieperlingen reeds gebruik gemaakt om op een voorzichtige manier met het herstel van de vesting te beginnen o.m. met de verbetering van de toegangswegen⁵³. Vanaf 1315 worden de herstellingen krachtig doorgezet met de muren rondom de Hangwaert- en Komenpoort, werk dat in 1316 beëindigd wordt⁵⁴. In 1317 is het de beurt aan de be-

49. F. FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel en Flandre*, blz. 500 (Paris, 1897).

50. *Ibidem*, blz. 539, 550, 615 noot 3 ; I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire...*, I, nrs 295-300.

51. F. FUNCK-BRENTANO, *o.c.*, blz. 636.

52. H. VAN WERVEKE, De Nederlanden tegenover Frankrijk, 1305-1346, in *Alg. Gesch. Nederl.*, II, blz. 23.

53. *Comptes*, I, blz. 488, 490.

54. *Ibidem*, I, blz. 548, 549, 551, 599. Rond 1316 werd een memorandum opgesteld met een uitgebreide argumentatie over het belang van de vesting Ieper (E. DE SAGHER, *Notice sur les Archives*

schoeiingen van Diksmuide- en Komenpoort, terwijl onmiddellijk daarop de vestingmuur nabij de Boezingepoort gebouwd wordt⁵⁵. Tijdens dit laatste werk werden een aantal huizen, die te dicht bij de muren stonden, afgebroken o.m. ook de loods van meester Pieter de Maets⁵⁶. Hij ontving hiervoor een vergoeding van 94 lb.p. Dit hoge bedrag laat veronderstellen dat het een omvangrijke, misschien zelfs een stenen loods was⁵⁷.

Meester Pieter stierf vermoedelijk in de tweede helft van 1318; hij ontving nog een zomerkledij, doch van een winterkledij is geen sprake meer⁵⁸.

De uitgebreide en diverse werkzaamheden aan de verdedigingswerken verschaffen een beter inzicht in de functie van de stadsbouwmeester.

Communes d'Ypres, blz. 26-28 [Ieper, 1898]). De tekst van het memorandum werd uitgegeven door H. PIRENNE, Documents relatifs à l'histoire de Flandre pendant la première moitié de XIVe siècle, in *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, 5e reeks, VII (1897), blz. 26-29 en 477-480.

55. *Comptes*, II, blz. 27, 28: «Item, a maistre Piere le Machon pour le stadboem fait hors le porte de Dicquemue, en taske 840 lb.». Voor de betekenis van het woord «stadboem», cfr. E. VERWIJS & J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, in v^o statboom.

56. *Comptes*, II, blz. 27-28, 72. Timmer- en metsersloodsen schijnen een neiging te hebben in de omgeving van stadspoorten te worden opgetrokken. De loods die meester Jan van Vlamertinge kocht van de stad, stond dichtbij de Steendampoort (*Ibidem*, I, blz. 266).

57. De loods die meester Jan van Vlamertinge kocht, kostte 13 lb. Het verschil in kostprijs maakt de veronderstelling aannemelijk, hoewel de mogelijkheid van een zeer ruime houten loods niet uitgesloten is. Zoals we verder zullen zien, had Pieter de Maets minstens 20 arbeiders in dienst die daarin een onderkomen moesten vinden. Voor stenen loodsen F. VAN TYGHEM, *Op- en om de middeleeuwe bouwwerf*, I, blz. 175; D. KNOOP & G.P. JONES, *The mediaeval mason*, blz. 56-62.

58. *Comptes*, II, blz. 43.

Wat onmiddellijk opvalt is het feit dat al deze grote werken worden uitgevoerd «en taske» of «in taswerc» met de aanvullende opmerking dat het steeds de stadsbouwmeester Pieter de Maets is, die het werk uitvoert. Was hij geprevilgieerd? Hoewel dit laatste geredelijk zou kunnen aanvaard worden, mag toch volgende veronderstelling niet uitgesloten worden; de uitdrukking «en taske», «in taswerc» kan ook gelezen worden met de betekenis van «aanneming» m.a.w. het werk wordt door de stadsbouwmeester aangenomen na een voorafgaandelijke kostenraming⁵⁹. De gebruikte materialen schijnen gedeeltelijk buiten deze raming te vallen en worden door meester Pieter aan de koerante prijzen geleverd⁶⁰. Het gebeurde wel dat de raming onvoldoende was zodat «overwerc» moest gepresteerd worden. Dit werd buiten de vastgestelde prijs geremunereerd⁶¹.

Korrelatief hiermede treedt een sterk gestegen aandeel van meester Pieter in het budget van de dienst

59. Voor de betekenis van het woord «taswerc», cfr E. VERWIJS & J. VERDAM, *o.c.*, in v^o taswerc. Zijn vergoeding van de stad nl. 20 lb. in speciën en 10 lb. in natura, stemt ongeveer overeen met het jaarloon van een metsers en was hoofdzakelijk bedoeld als een betaling voor zijn administratieve verantwoordelijkheid. Het is logisch dat er een supplement kwam. Dit supplement wordt niet openbaar gemaakt, doch ligt besloten in een door vele andere elementen ondoorzichtbaar bedrag.

60. In 1315 neemt Pieter de Maets «en taske les masieres entour les fossés, hors le Hangwarporte, à l'un leis et al autre des fossés de le ville» (*Comptes*, I, blz. 548). In hetzelfde jaar levert hij voor 556 bl. bouw materiaal onder de hoofding «Ch'est chou que on a paiét pour pieres de grés, de brike, pour bos, fer et autres estoffes appartenans au commun ouvrage» (*Ibidem*, I, blz. 550-551). Het was niet noodzakelijk dat in kostenraming alle grondstoffen voorzien waren (A.L.J. VAN DE WALLE, *o.c.*, blz. 27-28; D. KNOOP & G.P. JONES, *o.c.*, blz. 100-102).

61. *Comptes*, I, blz. 549; II, blz. 27. Dit «overwerc» gebeurt niet «en taske».

openbare werken op. Tijdens het eerste decennium bedroeg dit aandeel niet meer dan circa 12 % en omvatte hoofdzakelijk leveringen van bouwmaterialen voor allerlei kleinere werken. In het tweede decennium — van zodra de waterbouwwerken een einde hebben genomen — stijgt zijn aandeel soms naar 50 % en meer.

Aandeel van de bouwmeester Pieter de Maets in uitgaven voor openbare werken te Ieper

Periode	Uitgaven v. openbare werken totalen	Aandeel van P. de Maets Arbeid en materiaal Absol. cijf.	%
1304-5	1653 lb.	154 lb.	9,3
1305-6	3682 lb.	578 lb.	13
1306-7	5933 lb.	713 lb.	12
1307-8	3089 lb.	517 lb.	13
1308-9	4696 lb.	1210 lb.	26
1309-10	1246 lb.	374 lb.	30
1310-11	2330 lb.	453 lb.	19
1311-12	1488 lb.	242 lb.	16,5
1312-13	1892 lb.	841 lb.	44
1313-14	1562 lb.	452 lb.	29
1314-15	3523 lb.	600 lb.	17
1315-16 (a)	942 lb.	104 lb.	11
1316-17	3566 lb.	1914 lb.	53,6
1317-18	4587 lb.	878 lb.	19

(a) De stad werd door een epidemie geteisterd. Alle activiteiten schijnen stopgezet (Comptes, I, blz. 607-612).

BRONNEN : Comptes, I, blz. 200, 201, 212, 213, 225, 237, 262, 288, 290, 291, 322, 323, 324, 325, 362, 389, 430, 439, 493, 548, 549, 551, 599 ; II, blz. 27, 29, 63, 67, 70.

Indien we aannemen dat deze werken (levering van arbeid + materiaal) een forfaitaire minimumwinst van 10 % opleverden, dan valt ons onmiddellijk op hoe groot de kloof is met de gewone arbeider, die een dagloon van 2 s. à 2 s. 4 d.p. of op jaarbasis ± 25 à 30 lb.p. inkasseerde, terwijl de knapen het met de helft moesten zien te rooien⁶². Hiermede heeft de stadsbouwmeester duidelijk het niveau van een dagloner verlaten. Daarbij moet men nog bedenken dat de bouwactiviteit van Pieter de Maets zich niet beperkte tot de stadswerken. Schuldvorderingen op diverse personen en instellingen bewijzen dat hij een private cliënteel bezat⁶³. Dat hiervan na 1290 geen sporen meer te vinden zijn, is alleen te wijten aan een gebrek aan dokumenten. De kunsthistorische beschrijving van een aantal nog bestaande gebouwen wijst er daarentegen op dat Ieper in het begin van de 14e eeuw een actieve bouwperiode kende⁶⁴.

62. Het loon valt gemakkelijk af te lezen uit de door de stad betaalde lonen in de twintiger jaren van de 14e eeuw: een winterloon van 2 s. en een zomerloon van 2 s. 4 d. per dag; timmerlieden en steenhouwers schijnen op dezelfde basis vergoed te worden; de knapen halen enkel de helft (*Comptes*, II, blz. 214, 217). Met een gemiddelde van 2 s. 2 d. per dag en ± 288 werkdagen bedroeg het jaarloon — bij volledige tewerkstelling — 31 lb. 4 s. Voor het aantal werkdagen, cfr. D. KNOOP & G.P. JONES, *o.c.*, blz. 118-119. Op het einde van de 13e eeuw was het dagloon van een metser te Ieper in de zomer 2 s. en in de winter 20 d. (J. DE SMET, *Les keures inédites...*, in *B.C.R.H.*, XCIII [1929], blz. 469).

63. Pieter de Maets had een vordering van 93 lb. art. op het Godshuis der Hoge Zieken, 25 mei 1286 (O. MUS, *De Leprozerij genaamd het Godshuis der Hoge Zieken te Ieper*, I, n° 41 (Ieper, 1950-53, 4 dln.); een vordering van 14 lb. 7 s. op Willem de le Porte en Aliaume de Vroede, 13 dec. 1288 (K.B., fds Mergh., hs. 90, II, blz. 375); een vordering van 9 lb. 11 s. op Wouter de Scepere, 14 maart 1289 ns. (*Ibidem*, II, blz. 376); een vordering van 16 lb. art. op Sohier van Houtkerke, 13 mei 1289 (G. DES MAREZ, *Le droit privé...*, blz. 383-4).

64. Bv. de kruisbeuk van de St.-Maartenskerk, de Vleeshalle (L. DEVLIEGHER, *Beeld van het kunstbezit. Inleiding tot een inventaris-*

Men kan de vraag stellen waarom de stadsmagistraat de grote openbare werken niet in eigen beheer uitvoerde, maar gebruik maakte van een tussenpersoon.

Tijdens de eerste twee decennia van de 14e eeuw had de stad met een jaarlijks deficit af te rekenen, mede als gevolg van de omvangrijke betalingen resulterende uit het verdrag van Athis-sur-Orge⁶⁵. Om aan deze toestand het hoofd te bieden, werd eerst het ongeld verhoogd nl. van 11.463 lb. in 1304-5 naar 62.779 lb. in 1308 / 9. Daar deze onrechtstreekse belasting uitermate onpopulair was, bracht men het ongeld op zijn vroeger niveau terug en werd naar een oud beproefd, maar duur middel gegrepen nl. het opnemen van lijfrenten van de stad in 1311 / 12, 1312 / 13, 1314 / 15 en 1316 / 17⁶⁶. Hiermede kwamen tegemoet aan het akuit gebrek aan likwiditeiten waarmee de stad Ieper te kampen had. Voerde zij de werken in eigen beheer uit, dan zou het kunnen gebeuren dat de uitbetaling van het weekloon van de arbeiders problemen met zich bracht, zonder nog gewag te maken van het aanschaffen van de nodige materialen. Door het werk «en taske» uit te geven

tie [Tielt-Den Haag], blz. 74-75 ; L. DE VliegHER, *De opkomst van de kerkelijke gotische bouwkunst in West-Vlaanderen gedurende de XIIIe eeuw*, I, blz. 68, 74-75 [Brugge, 1955, 2 dln] ; H.J. CONSTANDT, *Ieper in het monumentenjaar*, blz. 24-25 [Ieper, 1976]). Private stenen huizen komen te Ieper frekwent voor in de historische bronnen (*Comptes*, II, blz. 634-35).

65. Een deficit van 936 lb. in 1305 / 6 ; van 1664 lb. in 1306 / 7 ; van 298 lb. in 1307 / 8 ; van 223 blz. in 1308 / 9 ; van 72 lb. in 1309 / 10 (*Comptes*, I, blz. 203, 215, 239, 264, 293) ; voor de betalingen cfr. I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire...*, I, nrs. 254, 255, 257, 258, 262.

66. *Comptes*, I, blz. 177, 203, 215, 239, 264, 293, 334, 392, 505 ; II, blz. 1.

worden de eventuele moeilijkheden op de rug van de bouwmeester geschoven. Eerst in de twintiger jaren wanneer de financiële positie van de stad er gunstiger voorstaat⁶⁷ en de periode van de grote openbare werken voorbij is⁶⁸, wordt opnieuw overgeschakeld naar de uitvoering in eigen beheer⁶⁹.

Er werd dus een zekere kapitaalkracht van de bouwmeester gevergd⁷⁰. Dit aspect wordt geïllustreerd in een kontrakt met de stadsbouwmeester Willem Melcwiet in 1376. Deze laatste nam «in taschewerc» de bouw van het oostelijk gedeelte van de noordervleugel voor het toen zeer belangrijke bedrag van 850 lb. groot. De stad zou dit bedrag als volgt betalen: 50 lb. gr. in 1376 en de rest in acht jaarlijkse termijnen van 100 lb. gr. Aan dit kontrakt was echter een belangrijke klausule verbonden: meester Willem Melcwiet «doit le ouvrage parfaire dedens 4 ans»⁷¹. Het komt er dus op neer dat de stad geld ontleent aan de bouwmeester, geld waarvoor uiteindelijk een intrest zal moeten betaald worden. Dit wordt in de overeenkomsten met meester Pieter de

67. Normaal peil van het ongeld \pm 14.000 lb. zonder stijging van de lijrentenlast in de jaren 1320-22 (*Comptes*, II, blz. 168, 233).

68. Een van de laatste grote werken is de bouw van een vestingsmuur in 1325 rond de paallanden van Ieper. De bouwkosten worden bestreden met een grondbelasting (*Comptes*, II, blz. 498-522) en met de inkomsten van gesekwestreerde goederen van het Ieperse patriciaat (*Ibidem*, II, blz. 600-602; E. DE SAGHER, *Notice sur les Archives Communales...*, blz. 30-36).

69. Bv. de beschoeiing van de Boezinge- en Tempelpoort in 1322 (*Comptes*, II, blz. 242).

70. D. KNOOP & G.P. JONES, *o.c.*, blz. 102-3.

71. K.B. fds Mergh., hs. 32, II, blz. 69; A. VANDENPEER-EBOOM, *Ypriana. I. Les Halles d'Ypres*, blz. 149 en noot 3 (Brugge, 1878-83, 7 dln).

Maets niet expliciet vermeld, doch men mag aannemen dat de intrest in het kontraktuele bedrag begrepen was. De betalingstermijn schijnt hier echter niet over jaren te lopen. De hoger geschatte 10 % winst is dus een werkelijk minimum. Dit systeem kan tot wantoestanden leiden. Reeds in de 14e eeuw schreef de auteur van «Die Spiegel der Sonden» dat «taswercnemers misdoen vake zwaerlike». Dit gebeurde ook te Ieper. Hoe anders te verklaren dat Jan zoon van Pieter de Maets in 1318 50 lb.p. aan de stadskas moet terugstorten en dit volgens een belofte gedaan aan het sterfbed van zijn vader «que maistres Pieres, ses peres, lui commandat à son lit de mort de rendre à la ville»⁷².

Dat Pieter de Maets een kapitaalkrchtig man was kan uit verschillende elementen afgeleid worden.

Om te beginnen mogen we niet vergeten dat zijn vader Daniel, ook meester-metser en misschien zelfs stadsbouwmeester was en hiermede aan de basis van Pieters fortuin heeft gelegen.

Zeker is dat Pieter belangrijke investeringen heeft gedaan o.m. de loods die minstens 94 lb.p. waard was⁷³, de aankoop van gereedschappen te gebruiken in die loods en het aanleggen van een permanente voorraad bouwmaterialen, die voor het merendeel van op een redelijke afstand moesten aangevoerd worden: kalk van St. Omer, zandsteen van Béthune en «Bray» in Henegouwen, baksteen en tegels uit de omgeving van Diksmuide, hout uit de havens van Nieuwpoort en Brugge⁷⁴. De belangrijkheid van deze voorraad-

72. *Comptes*, II, blz. 33.

73. Over de technische apparatuur in een loods, cfr. D. KNOOP & G.P. JONES, o.c., blz. 60-61.

74. Zie hoger; *Comptes*, I, blz. 92, 93; II, blz. 63.

vorming wordt ten overvloede aangetoond wanneer Jan de Maets zoon van Pieter, die zijn vaders voetsporen niet zal drukken, bij de likwidatie van de erfenis in 1319 nog voor 292 lb.p. bouwstoffen aan de stad verkoopt⁷⁵.

En last but not least had Pieter de Maets een 20-tal arbeiders in dienst, waaronder steenhouwers, metsers, timmerlieden met hun knapen⁷⁶ wier loon wekelijks moest uitbetaald worden. zodat hij over ruime financiële middelen moest kunnen beschikken. Het is ons niet bekend of deze arbeiders in los, tijdelijk of vast verband door de bouwmeester werden aangeworven⁷⁷. Toch blijft het een belangrijke vaststelling omdat hiermede de impact van de patroons op de arbeiders van de bouwindustrie aangetoond wordt. Deze impact zal een vroegtijdige vorming van het bouwambacht verhinderen. Symptomatisch hiervoor is de aanwezigheid te Ieper op het einde van de 13e eeuw van een «bouwkeure», maar geen keure van de metsers, zoals dit wel het geval is in de lakennijverheid⁷⁸.

75. *Ibidem*, II, blz. 109.

76. Er is een gebrekkige aanwijzing om het arbeiderspotentieel te bepalen in dienst bij P. de Maets. De stad geeft aan Pieter de Maets' werklieden een gratifikatie van 40 s. na de beëindiging van het werk aan de Hangwartpoort (*Comptes*, I, blz. 549). Tijdens andere werken schenkt de stad een drinkgeld aan de arbeiders, dat schommelt rond 1/12 à 1/16 van het dagloon en dit voor werk geleverd gedurende één week (*Comptes*, II, blz. 883, 884, 980). Verder houden we er rekening mee dat het aantal knapen ongeveer even groot is als het aantal volwassen arbeiders (*Ibidem*, II, blz. 214, 217) en dat het dagloon van de knaap de helft van dat van de metser bedraagt. Met deze gegevens gewapend en aannemende dat de werken zich uitstrekten over 12 à 16 weken, komt men tot de slotsom dat Pieter de Maets een 20-tal arbeiders te werk stelde.

77. Zie voor deze verschillende kontrakten D. KNOOP & G.P. JONES, *o.c.*, blz. 129-135.

78. S.L. THRUPP, *The Gilds*, in *The Cambridge Economic History*

Zeker is dat maistre Pierre le Machon deskundigheid paarde aan kapitaal ; samen met de bij hem in dienst zijnde arbeiders vormde hij een belangrijke onderneming⁷⁹.

Door deze meester Pieter in het laatste kwart van de 13e eeuw als stadsbouwmeester aan te trekken, beschikte de stad tevens over een bloeiende onderneming. Misschien was dit wel het belangrijkste motief bij de keuze. Hieruit zou eventueel kunnen afgeleid worden dat de term «meester» een veel ruimere betekenis heeft dan de verwijzing naar een deskundige, maar tevens een stevige ruggesteun in kapitaal en arbeiderspotentieel insluit. In ieder geval was de stad Ieper hierdoor niet verplicht een uitgebreid korps werklieden in dienst te nemen, die in een kalme periode zoals in 1315/16 — de uitgaven voor openbare werken beliepen toen slechts 942 lb.p.⁸⁰ — zouden moeten afgestoten worden.

Met Jan de Maets zoon van meester Pieter verlaten we de ambachtelijke sfeer. Zijn effectieve rol in de Ieperse samenleving is ons onbekend, maar zijn alliantie met de voorname Ieperse familie Paeldinc wijst op een duidelijke verbetering van zijn sociale status⁸¹. Deze nieuwe omstandigheden worden mogelijk gemaakt door een gezonde financiële positie. In

of Europe. III. Economic organization and policies in the Middle Ages, blz. 262 (Cambridge, 1963) ; J. DE SMET, Les keures inédites..., in B.C.R.H., XCIII (1929), blz. 468-470.

79. Financieel sterke meester-metsers en grote ondernemingen komen ook in Engeland voor (D. KNOOP-G.P. JONES, o.c., blz. 102, 103, 134).

80. *Comptes*, I, blz. 601.

81. J. BETHUNE, *Épitaphes et monuments des églises de la Flandre au XVIe siècle*, blz. 187 (Brugge, 1900). De familie Paeldinc behoort tot het Ieperse patriciaat in de 13e en 14e eeuw (S. FECHEYR, Het Stadspatriciaat te Ieper in de 13e eeuw, in *Prisma van de Geschiedenis van Ieper*, blz. 301 [Ieper, 1974]).

1339 leent hij de stad Ieper 36 lb.p. «à la pryère et requeste d'eschevins»⁸². Zijn lening van 72 lb.p. in 1343 situeert hem onder de rijkste poorters van de stad⁸³.

De kleinzoon — opnieuw Pieter de Maets — wordt de meest in het oog springende exponent van deze sociale opgang. Achtereenvolgens raadslid⁸⁴, tesorier⁸⁵ en schepen van de stad⁸⁶, voogd van diverse karitatieve instellingen⁸⁷, kerkmeester van St.-Maartens⁸⁸, wordt hij in 1350 door de Vlaamse steden toegevoegd aan de grafelijke raad⁸⁹. De expansieve bouwindustrie van de 13e eeuw had haar vruchten afgeworpen. Reeds vijftig jaar behoort de familie de Maets tot het stedelijk patriciaat. Pieter de Maets stierf op 20 november 1360 en werd in de St.-Maartenskerk begraven⁹⁰. Nog in de 15e eeuw wordt de familie, nu geallieerd met de families de Vos en de Biltere, tot de voornaamste van de stad gerekend⁹¹.

O. MUS

82. K.B., fds Mergh., hs. 32, I, blz. 162.

83. *Ibidem*, blz. 187.

84. O. MUS, *De Leprozerij...*, I, n° 205.

85. K.B., fds Mergh., hs. 32, I, blz. 251 (1354-5); blz. 258 (1355-6); blz. 265 (1357-8).

86. Brussel, K.B., hs. 18.436, f 42v (1344 ns.).

87. Voogd van het O.L. Vrouw Gasthuis in 1354; voogd van het Godshuis van de H. Geest in 1355 (K.B., fds Mergh., hs. 5, blz. 49, 333, 369).

88. I.L.A. DIEGERICK, *Inventaire*, II, n° 568 (1353).

89. TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Cartulaire de Louis de Male, comte de Flandre*, I, blz. XVIII-XIX (Brugge, 1898-1901, 2 ooln); K.B., fds Mergh., hs. 32, I, blz. 226.

90. J. BETHUNE, *Epitaphes...*, blz. 187. Het wapenschild van Pieter de Maets: van keel, een keper van goud en drie leeuwen van zilver.

91. Christoffel de Maets, schepen te Ieper (E. FEYS & A. NELIS, *Les Cartulaires de la Prévôté de Saint-Martin à Ypres*, II, blz. 625, 650, 756, 788 (Brugge, 1880-1884, 2 dln); K.B., fds Mergh., hs. 66A, I, blz. 22.